

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 7. 2023. Issue 1.

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem **782**.

MJSS
MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 7. 2023. Issue 1. Podgorica, June 2023.

Publishing this issue of MJSS was supported by the
Ministry of Science of Montenegro

Editor in Chief: Adnan Prekić

Editors: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA; Srdja Pavlovic, University of Alberta, CANADA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index; Slavic Humanities Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file – Podgorica

Circulation: 100 copies

Volume 7. 2023. Issue 1. Podgorica, June 2023.

CONTENTS:

FROM DEMOCRATIC TO REAL SOCIALISM: THE YUGOSLAV-SOVIET
IDEOLOGICAL DISPUTE AND ITS RESULTS

Petar ZARKOVIC, Milivoj BESLIN..... p.9.

UNITED NATIONS CONVENTION ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH
DISABILITIES IN TIMES OF CRISIS, WITH SPECIAL FOCUS ON THE SITUATION
IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Sabira GADZO-SASIC..... p.35.

MONTENEGRO IN THE SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS AFTER 2006

Milan SCEKIC..... p.49.

DECONSTRUCTION OF THE INTERCULTURAL TRIANGLE (IDENTITY -
MULTICULTURALITY - INTERACTION)

Muedib SAHINOVIC..... p.67.

THE APPEARANCE OF AN IMPORTANT BOOK - Book review: Montenegrin
dynasties lexicon

Ivan TEPAVCEVIC..... p.85.

FAILED ATTEMPT– Book review: Martin Previšić, Goli otok

Milan SCEKIC..... p.89.

RE-EXAMINATION OF TRADITIONAL HISTORICAL NARRATIVES – Book review:
Hannes Grandits, The end of Ottoman rule in Bosnia

Adnan PREKIC..... p.97.

FROM CETNJE TO ISTANBUL - THE FATE OF A NATION AT THE TURN OF THE
CENTURIES - Book review: Jovan Muhadinović, Ottoman Embassy and Muslims
of Montenegro

Admir ADROVIC..... p.101.

FROM STAGNATION TO PROGRESS – Book review: Oded Galor, Humanity's
Journey: The Origins of Wealth and Inequality

Milan SCEKIC..... p.107.

IN MEMORIAM: NOVAK KILIBARDA (1934–2023)

Novica VUJOVIC..... p.113.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS..... p.119.

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA; Srđa Pavlović, University of Alberta, KANADA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index; Slavic Humanities Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file – Podgorica

Tiraž: 100 primjeraka

Volume 7. 2023. Issue 1. Podgorica, Jun 2023.

SADRŽAJ:

OD DEMOKRATSKOG DO REALNOG SOCIJALIZMA: JUGOSLOVENSKO-SOVJETSKI IDEOLOŠKI SPOR I NJEGOVI REZULTATI

Petar ŽARKOVIĆ, Milivoj BEŠLIN..... str.9.

UN KONVENCIJA O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM U VREMENU KRIZA SA POSEBNIM FOKUSOM NA SITUACIJU U BOSNI I HERCEGOVINI

Sabira GADŽO ŠAŠIĆ..... str.35.

CRNA GORA U UDŽBENICIMA POZNAVANJA DRUŠTVA NAKON 2006. GODINE

Milan ŠČEKIĆ..... str.49.

DEKONSTRUKCIJA INTERKULTURALNOG TRIANGLA - (IDENTITET – MULTIKULTURALNOST – INTERAKCIJA)

Muedib SAHINOVIĆ..... str.67.

POJAVA ZNAČAJNE KNJIGE - Prikaz knjige: Leksikon crnogorskih dinastija

Ivan TEPAVČEVIĆ..... str.85.

NEUSPIO POKUŠAJ - Prikaz knjige: Martin Previšić, Goli otok

Milan ŠČEKIĆ.....str.89.

PREISPITIVANJE TRADICIONALNIH ISTORIJSKIH NARATIVA - Prikaz knjige: Hannes Grandits, Kraj osmanske vladavine u Bosni

Adnan PREKIĆ..... str.97.

OD CETNJA DO STAMBOLA - SUDBINA JEDNOG NARODA NA PRELAZU VIJEKOVA - Prikaz knjige: Jovan Muhadinović, Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore

Admir ADROVIĆ..... str.101.

OD STAGNACIJE DO PROGRESA - Prikaz knjige: Oded Galor, Putovanje čovečanstva: poreklo bogatstva i nejednakosti

Milan ŠČEKIĆ..... str.107.

IN MEMORIAM: NOVAK KILIBARDA (1934–2023)

Novica VUJOVIĆ..... str.113.

UPUTSTVA ZA AUTORE..... str.122.

Review

OD CETNJA DO STAMBOLA SUDBINA JEDNOG NARODA NA PRELAZU VIJEKOVA

Prikaz knjige: Jovan Muhadinović, *Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore*, Matica, Podgorica, 2023, str. 232.

Admir ADROVIĆ

istoričar

e-mail: adrovic.adi@gmail.com

Monografija *Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912* predstavlja dopunjenu i proširenu verziju magistarskog rada *Uticao Turskog poslanstva na Cetinju na crnogorsko-turske diplomatske odnose od 1879. do 1912. godine*, koji je autor odbranio na Filozofskom fakultetu u Nikšiću 2018. godine. Matica crnogorska je knjigu objavila u sklopu biblioteke Kultura i istorija, a knjigu je finansijski podržao Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore. Štampana je u tiražu od 500 primjeraka. Knjiga se osim uvoda sastoji iz 11 poglavlja (1. Akreditacija Osmanskog poslanstva na Cetinju 1879. godine; 2. Osmansko poslanstvo u sprovođenju odluka Berlinskog kongresa; 3. Prava osmanskih podanika i emigranata u Crnoj Gori nakon Berlinskog kongresa; 4. Prva posjeta knjaza Nikole Carigradu 1883. godine; 5. Napori crnogorskog i osmanskog poslanika na realizaciji Bojanskog pitanja; 6. Knjaz Nikola u Carigradu 1899. godine¹; 7. Doprinos Osmanskog poslanstva u razvoju trgovačkih odnosa između Knjaževine Crne Gore i Osmanskog Carstva; 8. Zasluge Osmanskog poslanstva u izgradnji dobrih crnogorsko-turskih odnosa, 1883–1909. godine; 9. Otvaranje vicekonzulata Osmanskog Carstva u Crnoj Gori; 10. Posljedice Malisorskog ustanka 1911. godine na crnogorsko-turske odnose; 11. Balkanski rat i prekid dobrih decenijskih odnosa dvije zemlje), zaključka, kratkih biografija osmanskih poslanika na Cetinju i vicekonzula u Podgorici, Baru i Ulcinju. U priloge su svrstana odabrana poglavlja prevedena na engleski jezik, fotografije i arhivska dokumenta. Na kraju knjige se nalazi pregled izvora i literature, kao i kratka biografija autora.

---

1 Ovo poglavlje je greškom izostavljeno u sadržaju knjige.

Autor ovog naučnoistraživačkog rada, Jovan Muhadinović, polazi od pouzdanog metodološkog načela: da bi se jedno vrijeme upoznalo i razumjelo treba o njemu mnogo znati, treba poznavati ne samo materijalne i društvene uslove nego i stanje svijesti, shvatiti organsku povezanost različitih elemenata istorijskog procesa. Kao potvrda za ovo upravo je bogatstvo i šarenolikost arhivskih dokumenata i literature koju je koristio: dokumenta iz Državnog arhiva Crne Gore i Arhiva bibliotekskog odjeljenja Narodnog muzeja Crne Gore, kao i dokumenta iz čak 14 fondova Osmanskog arhiva Predsjedništva Republike Turske; 36 knjiga, 35 članaka, periodika u vidu štampe, enciklopedije i online izvori. Autor je u radu donio 351 fusnotu i na taj način je omogućena provjerljivost, što neosporno ukazuje na jasnoću i originalnost rada.

U uvodnom dijelu dat je kratki osvrt na crnogorsko-osmanske diplomatske kontakte prije uspostavljanja zvaničnih diplomatskih odnosa. Autor navodi da je prvi pokušaj uspostavljanja diplomatskih odnosa s Osmanskom imperijom bio još tokom vladavine knjaza Danila. Nakon pobjede na Grahovcu 13. maja 1858. godine i razgraničenja između dvije zemlje koje je uslijedilo, crnogorski vladar je namjeravao da uspostavi diplomatski kontakt između dvije zemlje na relaciji Cetinje–Istanbul. Međutim, ovaj pokušaj je bio neuspješan, jer je na konferenciji u Carigradu odlučeno da taj kontakt bude između Cetinja i Skadra, koji je tada bio centar Skadarskog sandžaka.

U poglavlju Akreditacija Osmanskog poslanstva na Cetinju 1879. godine Muhadinović opisuje redosljed događaja koji su doveli do uspostavljanja diplomatskih odnosa između Osmanske imperije i Knjaževine Crne Gore, kao i poteškoće koje su pratile Crnu Goru na tom putu, uglavnom finansijske prirode. Period kad su se diplomatske misije uspostavljale uopšte nije bio vrijeme dobrih međudržavnih odnosa. Nakon Veljeg rata ostalo je mnogo neriješenih teritorijalnih pitanja, a posebno se isticalo pitanje Plava i Gusinja, kao i pitanje muslimana koji su postali državljani Crne Gore. S ovakvom vrstom problema prvi su se susreli Stanko Radonjić, prvi opunomoćeni poslanik Crne Gore u nekoj stranoj državi, u ovom slučaju u Osmanskoj državi i Halid bej koji je knjazu Nikoli na Cetinju predao akreditivna pisma kao predstavnik Osmanske imperije.

U narednim poglavljima autor opisuje ulogu osmanskog poslanstva u sprovođenju odluka Berlinskog kongresa, kao i ulogu u ostvarivanju prava osmanskih podanika i emigranata u Crnoj Gori nakon Berlinskog kongresa. Osmansko poslanstvo je moralo da vodi računa i o zaštiti vjerskih prava novih crnogorskih podanika – muslimana. Muhadinović navodi dokument gdje se kaže da se Osmanska država trudila da osigura vjersku nastavu za muslimane, da ih oslobodi služenja u crnogorskoj vojsci, da osigura pravo na nošenje fesova i da na svojim kapama ne moraju da nose krst. Članom 30. Berlinskog ugovora muslimanima je garantovana bezbjednost svojine, ali uprkos tome oni su masovno napuštali Crnu Goru. Strah među muslimanima od nove vlasti, druge vjere, od odmazde i oduzimanja imovine knjaz Nikola pokušavao je da odagna tako što im je činio različite vrste ustupaka. Među-

tim, i pored svega toga, autor navodi da se krajem decembra 1880. godine samo s područja Zete iselilo 260 familija. Gotovo cjelokupno muslimansko stanovništvo Nikšića se iselilo iz ovog grada. Kao jedan od uzroka te masovne seobe pominje se njihov vjerski fanatizam. Osmansko poslanstvo je radilo u granicama svojih mogućnosti da olakša položaj muslimanskog stanovništva u Crnoj Gori. Tako je Dževad-paša par mjeseci nakon što je postao opunomoćeni predstavnik Osmanske imperije u Crnoj Gori bio u pratnji delegacije knjaza Nikole koja je išla u obilazak istočnih i sjevernih krajeva Crne Gore, ali i u obilazak Podgorice i Zete. O ovom događaju izvještava i *Glas Crnogorca* od 13. 05. 1884. godine, gdje prenosi javnosti informaciju da je Gospodar dočekan oduševljenim usklikima naroda i da je primao u šatoru razne deputacije iz mjesta i okoline (misli se na Podgoricu) i da je između ostalih primio i građanskog guvernera Tuzi Šaban-bega, koji je „došao da mu podvorenje učini”. Muhadinović, s obzirom na politiku crnogorskih vlasti, kojima je cilj bio da onemoguće potpuno ostvarivanje prava i povratka muslimana na svoju zemlju, postavlja pitanje koliko su uopšte osmanski poslanici mogli biti upućeni u stvarno stanje.

Poseban segment rada bilo je ostvarivanje imovinskih prava onih muslimana koji su napustili Crnu Goru, tzv. muhadžira. Autor navodi brojne primjere kada muhadžiri nijesu mogli da ostvare svoja prava u Crnoj Gori i da su po bagatelnim cijenama prodavali svoju starevinu. Muhadžiri koji su se nastanili u Skadru toliko su bili osiromašili da i ono malo dohotka s njihovih imanja nijesu bili u mogućnosti da preuzmu, već su preko osmanskog poslanstva molili lokalnu upravu da im dohodak pošalju, jer vlasnici nijesu imali mogućnosti da po njih dođu. Muhadinović zaključuje da je iz vizure tadašnje vlasti u novodobijenim krajevima trebalo naseliti stanovništvo iz stare Crne Gore i Brda i tako su ovi krajevi morali postati dio Crne Gore, a najbolji način za to bila je nacionalizacija pripojenih oblasti i izmjena etničke slike tih krajeva. Međutim, taj proces nije išao glatko, jer je dolazilo do čestih obračuna Crnogoraca koji su bili odlučni da obezbijede egzistenciju svojih porodica u krajevima gdje su se masovno doseljavali, jer su smatrali da polažu istorijsko pravo na tu zemlju, s obzirom na činjenicu da je nekada bila hrišćanska i tzv. Turaka, koji nijesu htjeli da napuste imanja naslijeđena od predaka. Sve ovo predstavljalo je tragediju jednog vremena.

Autor u sljedećem poglavlju opisuje prvu posjetu knjaza Nikole sultanu Abdulhamidu II i Carigradu 1883. godine. Muhadinović je uporedio izvore osmanske provenijencije sa crnogorskim o ovom događaju i predočio nam realnu sliku o susretu dva vladara. Ova posjeta nije bila, naravno, turističkog karaktera, već su dva suverena najviše razmatrali pitanja neriješenih granica i vojnog saveza koji je trebalo da bude obezbjeđenje od daljeg širenja Austrougarske. Muhadinović detaljno opisuje ceremoniju dočeka knjaza Nikole i njegove pratnje, a kako bi prijem i boravak bio na visokom nivou, knjazu i crnogorskoj delegaciji dat je na uslugu imperatorski parabrod *Izettin*.

O naporima crnogorskog i osmanskog poslanika na realizaciji Bojanskog pitanja posvećeno je posebno poglavlje. Pitanje regulisanja toka rijeke Bojane bilo je aktuelizovano odmah nakon Berlinskog kongresa. Čak je i prilikom svoje prve posjete Carigradu knjaz Nikola o tome razgovarao sa Sultanom. Trebalo je da Crna Gora regulacijom toka Bojane dobije velike površine obradive zemlje, koje bi bile od značaja za stanovništvo dviju država. I u ovom poslu Osmansko poslanstvo je bilo posrednik između crnogorskog ministra inostranih djela i Porte. S obzirom na to da sultan nije bio zainteresovan za ovo pitanje, lopticu je prebacio na Portu, pa je Dževat-paša, osmanski poslanik na Cetinju, pravilno sugerisao crnogorskom otpravniku poslova u Carigradu, Mitru Bakiću, da se povodom ovog problema obrati Porti, a ne Dvoru i Sultanu. Međutim, i pored svih napora koje je Dževat-paša učinio da bi se realizovao ovaj projekat, od njega nije bilo ništa. Crna Gora nije mogla sama da realizuje ovaj finansijski veoma zahtjevan projekat, a i skadarski valija je bio izričito protiv toga, jer bi bila ugrožena imovinska prava osmanskih podanika.

Muhadinović uz pomoć osmanskih dokumenata i štampe rekonstruiše događaje prilikom druge posjete knjaza Nikole Carigradu 1899. godine. On je ovaj put osim visokih državnih funkcionera poveo i suprugu Milenu i sina Mirka. Iz carigradskih novina Malumat, koje je Muhadinović koristio kao izvor, možemo zaključiti koliki je značaj i za tamošnju javnost imala posjeta crnogorskog suverena. Posjeta je na kraju krunisana uručenjem vrijednog poklona dvorca Emirgâna knjazu Nikoli, koji je dugi niz godina služio kao crnogorski konzulat u Carigradu. Takođe je 1899. godine na poklon poslata jahta Timsah, kod Crnogoraca poznatija kao *Zmaj*.

Sve ovo je svjedočilo jednoj uzlaznoj putanji u odnosima Osmanske države i Knjaževine Crne Gore.

Autor nije obuhvatio samo političke i diplomatske odnose, već i trgovinske između dvije zemlje. Trgovina s Osmanskom imperijom bila je bitan faktor za Crnu Goru nakon Berlinskog kongresa. Značajno mjesto među osmanskim trgovačkim centrima zauzima Skadar. O važnosti trgovine između Crne Gore i Skadarskog vilajeta upućuje i podatak da su skadarski sandžakbegovi i valije stalno radili na unapređenju odnosa i smirivanju situacije radi sigurne trgovine. Težište ovog poglavlja je usmjereno na trgovinski ugovor između Knjaževine Crne Gore i Osmanskog carstva.

U izgradnji dobrih crnogorsko-osmanskih odnosa velike zasluge je imalo Osmansko poslanstvo, što je tema osmog poglavlja. Decenije dobrih odnosa obilježene su razumijevanjem i prijateljstvom između sultana Abdulhamida II i knjaza Nikole. U ovom poglavlju navedeno je više primjera koji svjedoče o dobrim odnosima dvije zemlje. Tako se nakon prve knjaževe posjete sultanu u Crnoj Gori svake godine proslavljao dan stupanja sultana Abdulhamida na prijesto. Autor je kao dokaz iznio niz članaka iz *Glasa Crnogorca* koji svjedoče o ovim ceremonijama.

Diplomatska misija Osmanske države u Crnoj Gori se širila tako što su otvoreni vicekonzulati u Podgorici, Baru i Ulcinju, dakle u onim gradovima gdje se u najvećem broju zadržalo muslimansko stanovništvo. Rad ovih vicekonzulata je predmet devetog poglavlja, gdje Muhadinović daje imena vicekonzula i opis njihovih poslova. Otvaranjem vicekonzulata u gore navedenim varošima nastavljeni su naponi na uključivanju muslimana u tokove njima nove države. Djelovanjem vicekonzula rješavani su mnogi imovinski i pravni sporovi, što je doprinijelo suživotu muslimana i pravoslavaca u ovim krajevima.

U posljednja dva poglavlja Muhadinović daje pregled zahlađenja odnosa Crne Gore i Osmanske imperije. On se osvrnuo na Malisorski ustanak 1911. godine i posljedice koje je imao taj događaj na crnogorsko-osmanske odnose. Knjaz Nikola je permanentno pobunjivao Albance kako bi došlo do konflikta na granici prema Skadru, a radi eventualnog proširenja crnogorske teritorije. Porta nije blagonaklono gledala na učešće Crne Gore u ovom ustanku. Saradnja crnogorskih vlasti s Osmanskim poslanstvom od početka ustanka nije bila iskrena. Javlja se sve više incidenata na osmansko-crnogorskoj granici. Međusobna optuživanja su postala gotovo svakodnevica. Slom albanskog ustanka 1911. godine nije doveo do mira u evropskom dijelu Osmanske države. Sve je više sazrijevala ideja o zajedničkoj akciji protiv Turske u cilju konačnog oslobođenja od viševjekovnog neprijatelja. Politika Mladoturaka nije odgovarala hrišćanskim narodima na Balkanu koji su težili oslobođenju. Crna Gora će promjenu kursa osmanske politike pokušati da iskoristi da ostvari teritorijalne težnje za širenjem ka Hercegovini i sjevernoj Albaniji. Osmansko poslanstvo je zadnje godine svog postojanja obilježilo čestim smjenama poslanika. Posljednji diplomatski predstavnik Osmanske imperije nije ni došao na Cetinje, a Balkanskim ratom prekinuti su diplomatski odnosi dvije zemlje.

U nastavku knjige autor nam donosi kratke biografije osmanskih poslanika akreditovanih na Cetinju, kao i izabrana poglavlja koja su prevedena na engleski jezik.

Posebna vrijednost ove monografije su prilozi u vidu fotografija i izabranih arhivskih dokumenata. Autor po prvi put crnogorskoj javnosti predstavlja neke fotografije iz albuma Yıldız koji je pripadao sultanu Abdulhamidu II. Tako čitalac može pogledati fotografije enterijera i eksterijera dvorca Emirgân koji je knjaz Nikola dobio na poklon od sultana Abdulhamida, ali i fotografije crnogorskih gradova, dužnosnika, svečanosti.

Knjiga jeste istraživačko djelo po svom predmetu istraživanja, sadržaju i metodološkom pristupu. Autor je rad prilagodio čitaocima svih nivoa obrazovanja, što mu, između ostalog, i daje dodatnu vrijednost. On piše po uzoru na frazu Gaja Kornelija Tacita „Sine ira et studio” (Bez mržnje i naklonosti), onako kako i treba da piše profesionalni historičar. Ideja knjige *Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912* je davanje doprinosa njegovanju multikulturalnosti, ali i iniciranje daljih istraživanja ove izuzetno značajne teme za istoriju Crne Gore.